

[Погребенник 1971: 65 – 66]. Намір цей Мартович не здійснив, однак проблеми, порушені в «Лумерах», знайшли своє художнє втілення в інших його творах, зокрема в оповіданнях «Іван Рило» (1895) та «Винайдений рукопис про руський край» (1897).

Отже, в «Лумерах» сатиричне розвінчування здійснюється за допомогою внутрішнього психологічного розкриття характеру, а також засобом зіставлень негативного з іншими життєвими явищами. Мартович користується принципом виділення і загострення превалюючих властивостей персонажів – сатиричних і негативних. Якщо в негативному характері, створеному несатиричними засобами, суттєву роль відіграє сповнене драматизму відображення сили, розуму, можливостей, хай навіть згублених, духовного росту, то в сатиричному все це зостається, як правило, невластивим, чи, в крайньому разі, сплітається в останньому з властивостями, що знецінюють позитивні риси, здатні в образі несатиричним набути немаловажного значення.

Література: Гессе 1977 Гессе Г. Избранное. – М., 1977.; Мартович 1976; Мартович Л. Лумера // Твори. – К., 1976.; Погребенник 1971; Погребенник Ф. Лесь Мартович. Життя і творчість. – К., 1971.; Хоцяновская И.В. Сатира и способы ее выражения в рассказе «Лумера» Леся Мартовича.

Стаття посвящає поезиці повествовання Леся Мартовича «Лумера», в котром сатирическое развенчания действительности нашло свое проявление в раскрытии внутреннего психологического характера, а также в сопоставлении отрицательного с другими жизненными явлениями.

Ключевые слова: *рассказы, сатира, юмор, ирония, сарказм, гротеск.*

Олена Щербак, асп. (Житомир)

ББК 83.3 (4 УКР)

УДК 821.2

Образ княгині Ольги у «Житті святої Ольги» Дмитра Туптала

У статті проаналізований образ княгині Ольги у агіографічному творі кінця початку XVIII ст. «Житіє святої Ольги» Дмитра Туптала. До уваги бралися особливості побудови образу Ольги як літературного персонажа, з урахуванням особливостей побудови традиційного образу

святого в українській літературі епохи бароко. З'ясовано, що постать княгині Ольги у даному творі являє собою високохудожній літературний образ з детальним описом усіх притаманних йому складових (портрет, внутрішній світ, мова, історія життя тощо), а також канонічний образ святої блаженної княгині.

Ключові слова: життє, агіографічний твір, образ, княгиня Ольга, князь Ігор, візантійський імператор, регент, правителька, історична постать, свята праведниця, цнота, мудрість, язичниця, християнка, Київська Русь, ідеалізація.

Olena Shcherbak. Image of Princess Olga in "The Life of St. Olga" by Dmitry Tuptalo

The article analyzes the image of Princess Olga in hagiographical work of the end of early XVIIIth century "The Life of St. Olga" by Dmitry Tuptalo. There are taken into account the features of the image of Olga as a literary character, considering the construction of the traditional image of the saint in the Ukrainian Baroque literature. It was found that the figure of Princess Olga of this work is a highly literary character with a detailed description of all inherent components (portrait, inner peace, language, life story, etc.) and the canonical image of the blessed holy princess.

Key words: Life, hagiographic work, image, Princess Olga, Prince Igor, the Byzantine emperor, regent, historical figure, holidays Righteous, virginity, wisdom, pagan, Christian, Kievan Rus and an idealization.

В основу «Життя святої Ольги», написаного митрополитом Ростовським Димитрієм (Тупталом) покладено псковський звід її агіографії, складений у свою чергу за псковськими легендами про київську княгиню, тому в тексті такий присутній помітний російський вплив, що видно навіть з частого вживання назва Російський – Россійское княженіє, великий князь російській, скіпетр монархії Россійскої тощо. Однак відсутність підкресленої української спрямованості пояснюється перш за все тим, що Україна на той час не мала самостійного державного статусу, а тому більшість творів, особливо духовно-релігійного змісту, так чи інакше мали відображати імперські інтереси і великоросійську ідеологію.

Творчість Дмитра Туптала, а відтак особистість княгині Ольги як історичної та духовно релігійної особистості досліджували такі науковці, як Павленко Г. І. [1], Йосипенко С. Л., Білоус П. В., Климов В. В., Ричка В., Висоцький С. О., Карпов Ю. А. та ін.

Загалом в образі княгині Ольги у «Житії» характерний для агіографічних творів, тобто її постать у ньому ідеалізована і складена згідно з певним шаблоном, але й він не позбавлений власних особливостей, що виявляється у змалюванні і сукупності окремих характеристик княгині, таких, як її зовнішність, характер, вчинки, ставлення до неї автора і т. ін.

Що стосується зовнішності, то конкретний, детальний опис Ольги у «Житії» відсутній, є лише загальна ремарка, згідно з якою княгиня була дуже гарна. Про це сказано ще на початку твору: «Бяше бо та, об же нам предлежит слово, блаженная Ольга, лицем зпло прекрасна» [Житіє Ольги 1984: 274], а також згадка про її красу міститься у епізоді про сватання до Ольги візантійського імператора Костянтина: «Греческій же цар, в то врем вдов бівій, хотяше ю пояти себе в супругу, ово бо красотою лицае я побдашесея» [Житіє Ольги 1984: 286]. Варто зазначити, що приваблива зовнішність, як і ідеалізовані риси характеру, притаманна чи не всім святым, особливо жінкам, бо краса певним чином підкреслює їхню винятковість, обраність Богом для подвижницької долі.

Як і зазвичай, житіє святої Ольги описує її життя від народження до самої смерті. За цим життєписом, Ольга прожила близько дев'яноста років, тоді як заміж вийшла приблизно у двадцять, а овдовіла в сорок. Хоча Ольга протягом всього твору зображена прикладом для наслідування, але все ж вона показана в еволюції. Коли вона познайомилася з князем Ігорем, їй було років сімнадцять-вісімнадцять, і вже тоді це була мудра людина, яка володіла старечим розумом, бо знала собі ціну й могла постояти за свою честь, коли юний князь Ігор, побачивши на річці під час полювання, почав «глаголати словеса любодїная, к скверному смшєнію прелщающая» [Житіє Ольги 1984: 274]. Оскільки батьки Ольги хоч і були язичниками, та виховали її у благочестивих настановах, то й у юній розсудливості майбутньої княгині нема нічого дивного.

Що ж до її сватання з «грецьким царем», то тут присутні такі ж нісенітниці, як і в «Повістю минулих літ», бо ж на той момент Ользі було вже років шістдесят, а то й більше, і навряд чи імператор, якби й був на той час вдівцем [Константин Багрянородный], міг запропонувати їй руку і серце. Хоча

гіпотетично таке можливо, до того ж імператор, очевидно, прагнув не стільки руки княгині, скільки влади над її землями, але опис Ольги у житті, імовірно не має прив'язки до віку, тобто скільки б Ользі не було років, вона завжди залишалася молодою, привабливою і жаданою.

Походження Ольги також не залишає сумніву у долі, яка їй судилася. Туптало повторює відому з давніх російських переказів легенду про те, що вона була «правнучица Гостомысла, именина мужа, иже прежде князей российских в Великом Новогороду начальство ваше. Его же советом призван бысть от варяг на великое Российское княжение Рурик с братією» [Житіє Ольги 1984: 273], тобто Ольга була благородного походження, що також пояснює її розум, цнотливість і премудрість. Та це й зрозуміло, бо було б доволі дивно для XVII – XVIII ст. у царській Росії зображувати майбутню правительку Київської Русі вихідцею з низів, а не блакитної крові. Ну а тому, як відомо, Ольга вийшла заміж за київського князя Ігоря, після смерті якого багато років самотійно керувала державою від імені свого малолітнього сина Святослава, як регент.

Обов'язкові для життя будь-якого святого відомості про батьків Ольги досить скупі. Окрім вже відзначеного родинного зв'язка з легендарним князем Гостомислом, про батьків Ольги фактично нічого не відомо, сказано лише, що Ольга «бьше же от рода нарочита» [Житіє Ольги 1984: 273], і батьки виховали її «аще и в идолоклонническом нечесті, обаче в добром от честных родителей наказаніи» [Житіє Ольги 1984: 273]. Благодетелі батьки, які заклали у свідомості майбутнього святого найкращі риси характеру, притаманні життям праведників чи блаженних.

Про місце народження сказано, що було це якесь селище під назвою Вибутське, «яже и нынѣ есть близ града Пскова. Града же того в оноє время еще не бѣ» [Житіє Ольги 1984: 273]. Тобто «Житіє» нібито виправляє помилку «Повісті минулих літ», де стверджено, що Ольгу привезли з «Плескова», в назві якого ще з давніх часів дослідники побачили видозмінену назву Пскова. Однак версія Туптала, чи то псковських легенд, в яких він черпав інформацію, загалом не суперечить відомостям з найдавнішого українського літопису, лише вносить невеличкий коректив.

Пряма мова, яка складає важливу частину побудови художнього образу, зустрічається у «Житті святої Ольги» часто. В кожному її вислові Ольга постає розумною, сильною і хороброю жінкою, яка вміє постояти за себе.

Вперше Ольга заговорила до юнго князя Ігоря, коли той зустрів її під час полювання і намагався зварити. Її промова до нього нагадує повчальну промову – вона засуджує його за «нелюбая и студня помышления» [Житіє Ольги 1984: 275], вказує йому на те, що він князь і має бути «свѣтилом», прикладом для своїх підданих, а він натомість хоче збезчестити невинну дівчину, а також запевняє, що якщо вона буде «от насилуванія одолѣма» [Житіє Ольги 1984: 275], то одразу втопиться, бо краще «в чистоті померти», ніж жити, втративши дівочу честь. Тут вона говорить як свята непорочна діва, а от у відомих ще з літописів відповідях древлянським послам після вбивства її чоловіка, Ольга постає вже зрілою, досвідченою жінкою, поміркованим монархом, на чій плечі лягло управління князівством.

Так само мудро і далекоглядно Ольга відмовила візантійському імператору, коли той сватався до неї, спочатку зауваживши йому, що «нѣст бо люпо нечестивой и не крещенной женѣ ити за христіанскаго мужа» [Житіє Ольги 1984: 286], а потім, охрестившись, – що не може вийти за нього, бо стала його хрещеною дочкою.

Востаннє Ольга промовляє до свого сина Святослава перед смертю, дорікаючи йому, що він не охрестився, і тому «ждет тебе на земли недобрый конец, а по смерти некончаемая мука, уготованная невѣрным» [Житіє Ольги 1984: 292], а також заповідає поховати її за християнським звичаєм, а не за поганським.

Ставлення Ольги до оточуючих можна схарактеризувати однією фразою – «добрым воздающая почесть, злым страх» [Житіє Ольги 1984: 284]. Батьків своїх вона, звісно, поважала і слухалася в усьому, що доводять слова про «добрі батьківські настанови». Князя Ігоря, свого чоловіка, окрім поваги, очевидно, й кохала як жінка, бо коли дізналася про його загибель, то «плакася по нем зѣло» [Житіє Ольги 1984: 277], а коли прийшла на його могилу сотворити по ньому тризну, знову «плакася нам ним плачем великим» [Житіє Ольги 1984: 281]. Сина свого Святослава, Ольга

певно любила найбільше, бо після смерті чоловіка не опустила руки, а стала на шлях боротьби за спадок своєї дитини, а після помсти древлянам, «житіє воздержливо и цѣломудренно имѣяще, ибо не восхотѣ посагнути за инаго мужа, но пребываше въ вдовствѣ чистом, соблюдая скрипетра монархіи Россійскои сынови своему цѣл даже до возраста его» [Житіє Ольги 1984: 284].

Про любов Ольги до сина, а особливо до онуків свідчить також і те, що хоча вона переживала за їхні нехрещені душі, проте «обаче крестити их не дерзну, да не нѣчто зло сотворит сын ея непокоривый и остави на волѣ господней бытии им» [Житіє Ольги 1984: 291].

З великою повагою і благоговінням ставилася Ольга до священнослужителів, зокрема до патріарха константинопольського, який хрестив її. З підданими їй русичами Ольга була добрим, дбайливим і милосердним правителем – «никого е обидящая, суды праведны творящая, наказанія с милосердім налагающая» [Житіє Ольги 1984: 284]. А от з ворогами Ольга проявляла себе безжальною і підступною месницею, яскравим прикладом чого є її розправа над древлянами. Тут Ольга постає хирою і небезпечною дияволицею, яка ретельно обмірковує, яким найбільш витонченим способом покарати тих, хто вбив її чоловіка. Першу делегацію послів Ольга «повелѣ засыпати я живы землею в ямѣ» [Житіє Ольги 1984: 280], але не зупинилася на цьому, й інших послів, які прибули за першими – наказала живцем спалити у лазні. Після цього вона пішла у древлянську землю справити тризну над могилою свого чоловіка, і на поминальному бенкеті, коли древляни захмеліли, віддала наказ всіх порубати. Та навіть ця «кривава тризна» не вдовольнила жагу помсти Ольги, яка вирішила знищити древлянську столицю, спаливши її, а людей або вбити, або забрати в рабство.

Тобто в основі всіх вчинків Ольги лежала перш за все справедливість: доброзичність до своїх рідних, друзів і вірних їй підданих і жорстокість до ворогів та кривдників.

Але найбільше Ольга, як і будь-який християнин, шанувала Бога, заради якого пішла проти традиційної тоді релігії на Русі, чим ризикувала накликати на себе невдоволення сина, бояр й простого люду.

Ставлення інших людей до Ольги в цілому зумовлюється ставленням до них самої Ольги. Батьки святої, очевидно, виховували її в любові й теплоті, привчаючи до праведного життя й почуття власної гідності, що проявилось при першій зустрічі з Ігорем. Сам Інязь Ігор з першого погляду на Ольгу «уязвися сердцем» [Житіє Ольги 1984: 274], закохався в неї, але й почав поважати після того, як вона «похотное свер□пство юнаго князя укроти и приведе того в чувство» [Житіє Ольги 1984: 276]. Коли ж через кілька років князь Ігор надумав одружитися, то згадав «ц□ломудренную и прекрасную» Ольгу і з честю привів її до Києва, щоб сотворити з нею обряд шлюбу.

Древляни, які вбили Ігоря, спочатку поставилися до Ольги, як до слабкої жінки, яку можна використати як розмінну монету для захоплення влади у Києві. Потім же вони почали боятися її. Підданими же вона була «любима, яко добронравна и милостива» [Житіє Ольги 1984: 284], бо «управляше вс□ми странами Рускія державы не яко жена, но яко муж силен и разумен» [Житіє Ольги 1984: 284].

На імператора Костянтина Ольга, очевидно, справила дуже гарне враження, бо він, як вже було згадано, був зачарований її красою і розумом, тому через це, а також щоб отримати владу над Руссю, хотів одружитися з нею. А після того, як Ольга перехитрила його зі своїм хрещенням та невдалими планами на шлюб, цар був приємно здивований її мудрістю і «возлюби ю духовною любовію, яко дщер свою и, вдав ей дары велики, отпусти ю с миром» [Житіє Ольги 1984: 288]

Син Ольги Святослав, хоча я і будь-яка дитина, любив свою матір, бо коли вона захворіла і помирала, «плакася вельми» [Житіє княгині Ольги 1984: 293], але був неслухняним, що підкреслив ще Нестор у «Повісті», наводячи рядки з Біблії, про те, що «хто не слушає матір і батька, проклятий буде». Святослав не захотів хреститися, а натомість ходив у безкінечні походи, в одному яких його «злая постыже кончина по предреченію матере его, яко непослушлив ея бяше» [Житіє Ольги 1984: 294].

А взагалі ставлення оточуючих до Ольги виявилось у реакції на її смерть, коли «плакася по ней великий князь Святослав, сын ея, и боляре, и сановници, и вси людие плачем веліим» [Житіє

Ольги 1984: 294]. А також і те, що зрештою Ольга була канонізована і визнана церквою як свята.

Дмитро Туптало, тобто автор, ставиться до своєї героїні традиційно для життя святої – він її возвеличує та ідеалізує. Навіть у частині про помсту Ольги древлянам, яка повинна слугувати певним контрастом між Ольгою-поганкою і Ольгою-християнкою, помітно, що Туптало намагається її виправдати, і показати, що вроджена честь, мужність, розум, відвага, прагнення відстояти добру пам'ять свого чоловіка і вдалу у своєму князівстві, певною мірою компенсує відсутність християнського милосердя. Окрім цього, з'ясовуючи, за якого саме візантійського імператора Ольга прийняла християнство, автор наводить відомості з різних вітчизняних та зарубіжних джерел про цю подію, чим мимоволі (або навмисне), підкреслює велич і значення княгині Ольги не лише для історії Русі, а й всього світу [Українська література XI – XVIII ст.]

Отже, образ княгині Ольги у «Житті святої Ольги» Дмитра Туптала являє собою з одного класичний приклад постаті святого, яка в першу чергу покликана виховувати у читачів релігійну поведінку і возвеличити християнство, а з іншого – історичну постать епохи Київської Русі, діяння і подвиги якої має викликати у читачів почуття патріотизму та інтерес до історії рідної землі.

Література: Білоус 2011: Білоус П. В. Літературна медієвістика. Вибрані студії: У 3 томах. – Т. 1: Зародження української літератури: Монографія. – Житомир, 2011. – 376.; *Висоцький 1991*: Висоцький С. О. Княгиня Ольга і Анна Ярославна – славні жінки Київської Русі. – К.: Наукова думка, 1991.; *Житіє Ольги 1984*: Павленко Г. І. Становлення історичної белетристики в давній українській літературі.– К.: Наукова думка, 1984.; *Йосипенко 1996*: Йосипенко С. Л. Етичне вчення Д. С. Туптала (св. Димитрія, митрополита Ростовського) в контексті укр. духовної традиції. // Автореф. дис. канд. філос. наук. – К., 1996.; *Карпов 2012*: Карпов А. Ю. Княгиня Ольга. – 2-е изд. – М.: Молодая гвардия, 2012. – 376 с. – (Жизнь замечательных людей: сер. Биограф.; вып. 1363).; *Климов 1995*: Климов В. В. Святитель Димитрій. / — Львів, 1995.; *Константин Багранородный*: Константин Багранородный, «О церемония византийского двора», кн. 2, гл. 15. // Электронный ресурс. – Режим доступа http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Konst_Bagr/cerem.phtml?id=731

Ричка 2004: Ричка В. Княгиня Ольга. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2004. – 336.; *Повість врем'яних літ 1990*: Повість врем'яних літ [За Іпатським списком] / Пер. З давньоруської, післяслово,

комент. В. В. Яременка. – К.: Рад.письменник, 1990. – 558 с.; *Туптало 2007: Дмитро Туптало у світлі українського бароко* / Львівська медієвістика. – Львів: Апріорі, 2007. – Вип. 1.; *Українська література XI-XVIII ст. 2011: Українська література XI-XVIII ст.: хрестоматія* / за ред. Професора П. В. Білоуса. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 668.

Олена Щербак. Образ княгини Ольги в «Житии святой Ольги» Дмитрия Туптало

В статтє проанализирован образ княгини Ольги в агиографическом произведении конца XVIII в. – «Житие святой Ольги» Дмитрия Туптала. Во внимание брались особенности построения образа Ольги как литературного персонажа, учитывая особенности построения традиционного образа святого в украинской литературы эпохи барокко. Выяснено, что фигура княгини Ольги в данном произведении являет собой высокохудожественный литературный образ с детальным описанием всех свойственных ему составляющих (портрет, внутренний мир, язык, история жизни и т.д.), а также канонический образ святой блаженной княгини.

Ключевые слова: житие, агиографическое произведение, образ, княгиня Ольга, князь Игорь, князь Святослав, византийский император, регент, правительница, историческая фигура, святая праведница, целомудрие, мудрость, язычница, христианка, Киевская Русь, идеализация.

Наталія Яблонська, асп. (Тернопіль)

ББК 84.4 Укр 6

УДК 82-312.1

Особливості міфомислення Володимира Даниленка у прозовій збірці «Сон із дзьоба стрижа»

У статті аналізується міфопоетична концепція Володимира Даниленка у новелістичній збірці «Сон із дзьоба стрижа»: образи, мотиви, дуальні антиномії, міфологічні вірування й уявлення, інкорпоровані в архетипну площину художнього тексту. Визначаються прикметні риси художнього міфологізму у новелах письменника, осмислюються генеза і семантика міфопоетичних образів в індивідуально-авторській моделі світу.

Ключові слова: міф, міфологізм, міфопоетика, символ, художня концепція людини і світу.